

• М Е М У А Р И Т А Щ О Д Е Н Н И К И •

А Н А Т О Л І Й

З Л Е Н К О

*Дипломатія
і політика*

УКРАЇНА В ПРОЦЕСІ ДИНАМІЧНИХ
ГЕОПОЛІТИЧНИХ ЗМІН

2-ге видання,
розширене і доповнене

ХАРКІВ
«ФОЛІО»
2021

*А. М. Зленко — постійний представник України
при ООН під час зустрічі в Секретаріаті ООН
з Генеральним секретарем ООН Бутросом Б. Галі.
Нью-Йорк, 14 листопада 1994 р.*

Вступ

Будь-яка річ у політиці починається з людини. Все, що нами робиться, всі політичні успіхи і невдачі мають спільну головну передумову — людський фактор, незалежно від того, йдеться про одну людину чи про мільйони людей. Дипломатія — це людський фактор, зведений в абсолют. Бо людський інтелект — це та точка опори і той важіль, який дозволяє їй перевертати світ міжнародної політики. Ця книжка замислювалася як роздуми людини, яка багато років жила і працювала на межі дипломатії і політики, яка пропустила через своє серце і розум усі досягнення і помилки на важких поворотах новітньої історії України. Людини, для якої дипломатія стала долею і покликанням, а політика — сценою, де розгорталися основні події її професійного життя.

Дипломатія і політика — ці невід’ємні одна від одної складові єдиного цілого — визначають долю держави на міжнародній арені. Дипломати і політики нагадують мені невтомних мурах, невинне пересування яких сповнює життям глобальний мурашник під назвою «міжнародне життя». Кожен з них виконує свою функцію, а всі разом вони мають значний вплив на долю своїх народів і, зрештою, всього світу. Усвідомити закони, за якими живе цей мурашник, — завдання титанічне. Моя мета при написанні цієї книги була більш скромною — спробувати змалювати, чого прагнули українські політики і дипломати в перші роки незалежності нашої держави, з якими труднощами вони стикалися і, врешті-решт, який сухий залишок ми маємо на початку нового століття.

Хоч би які несподіванки готувала мені моя професійна доля, я завжди сприймав себе насамперед як дипломата і вже потім як політика. Можливо, тому, що саме дипломатія, а не політика стала покликанням мого серця. При всіх спокусах, пов'язаних з політичним життям, я ніколи не поривався на цю сцену. Політика не була грою, яку я обрав. Це була гра, яка обрала мене. Та й, звісно, не гра це була, а тягар, почесний і часом приємний, але в кінцевому підсумку неймовірно важкий, який ліг на мої плечі і який я намагався в міру власних здібностей і сил гідно пронести через роки. В цьому полягала моя особиста відповідальність перед своїм народом. Не мені судити, наскільки успішним був мій професійний шлях, але зараз я підійшов до моменту у своєму житті, коли відчуваю потребу подивитися на пройдені роки і зробити висновки, які мають бути зроблені. Висновки, які, сподіваюся, хоч трохи допоможуть Україні вирішувати проблеми свого існування в новому столітті і не припускатися старих помилок.

Коли, перебуваючи в Парижі, я дізнався про своє призначення Міністром закордонних справ України, мені все ще не вірилося, що моя доля зробила такий крутий віраж. Після відставки в серпні 94-го року я ніколи не повертався до думки знову стати міністром. Останні роки, проведені в міністерському кріслі, згадувалися мені як суцільне пекло, коли доводилося існувати між молотом і ковадлом — між прихильниками ядерного статусу України і його противниками, між комуністами і націонал-демократами, між затятими «західниками» і не менш затятими «радянськими». З власного досвіду можу сказати: реалізовувати зовнішню політику країни за умов економічної кризи і фактичної відсутності політичного консенсусу щодо її пріоритетів — це найбільш невдячне завдання із усіх можливих.

На початку нового століття економічна криза значною мірою залишилася позаду, а система зовнішньополітичних пріоритетів, визначена в перші роки незалежності, утвердилася в політичній та громадській свідомості середнього українця. Відтак Україна вступила в чергову смугу політичних змін, які не могли

обійти і дипломатію. Скажу відверто, отримавши від Леоніда Даниловича Кучми пропозицію знову стати міністром, я провів не одну годину у своєму посольському кабінеті на паризькій Авеню де Сакс, обмірковуючи всі «за» і «проти». На шальці терезів, що означала «проти», були згадки про неймовірний психологічний тиск, який супроводжував мої останні роки перебування на посаді міністра. А на тій, що означала «за», розмістилася та обставина, що я відчував у собі достатньо сил і досвіду, аби вирішувати відповідальні завдання української зовнішньої політики на її новому етапі. І найголовніше — я був потрібний своїй країні. Цей аргумент переважив усі інші.

Та хіба можливо вдруге увійти в одну річку? Звісно, це була інша річка, ніж та, в яку я увійшов 27 липня 1990 року, через одинадцять днів після прийняття Верховною Радою УРСР Декларації про державний суверенітет. Інша епоха, інша держава, навіть інше тисячоліття. Лише десять років розділяли ці два призначення, а враження було таке, ніби їх розділяла прірва часу, щент наповнена подіями та спогадами.

Через два-три дні після того, як Президент запропонував мені знову стати міністром, я сидів у літаку Міжнародних авіаліній України Париж — Київ і вкотре за останні роки намагався подумки розкласти по полицях події, свідком і учасником яких став за останнє десятиліття. За довгі роки перебування на дипломатичній службі звичка систематизувати та аналізувати події стала не просто потребою, вона увійшла в кров. Мабуть, особливо прискіпливі лікарі, дивлячись аналіз моєї крові, здивовано знизували плечима і говорили собі: «Ця людина — безнадійний педант. Навіть еритроцити і лейкоцити слухняно шикуються в нього за чіткою схемою».

Так чи інакше, але саме з цього педантизму, в якому я хочу відверто зізнатися, а не з бажання «увічнити себе» народилася ця книга. До її написання мене спонукало багато людей і в Україні, і за її межами. Не так давно в українських ЗМІ навіть прозвучала думка, що написання мемуарів — це борг будь-якого публічного політика перед громадянами своєї країни. Якщо

так, то нині я віддаю цей борг і сподіваюся, що мої співвітчизники приймуть його з прихильністю і розумінням.

Водночас відразу хотів би застерегти читачів: не треба чекати від цієї книги особистої сповіді і смажених фактів. Навіть за часів державного атеїзму я знав: сповідь — це річ інтимна, а не публічна. Лише митці мають право на публічну сповідь. Я не митець, а дипломат, тобто значною мірою звичайний чиновник, — і тому залишу особисту сповідь до іншої нагоди. А щодо смажених фактів, то я ніколи не любив смаженого, завжди був прихильником легкої та здорової їжі. Мені завжди подобалася сентенція французького письменника Жюль Ромена: «Високі уми сперечаються про ідеї, пересічні сперечаються про події, а посередності — про інших людей». Тому брудна білизна в цій книзі не фігурує.

Що в ній фігурує — це пошук істинного шляху України в сучасному світі, яким була зайнята вітчизняна дипломатія та політика в 1990—2003 роках. Для всього людства то був час, коли у муках надій і розчарувань народжувався новий політичний світ — світ ХХІ століття. Так трапилося, що на початку дев'яностих, та і в роки наступні, Україна опинилася у вирі цих подій. Тому, намагаючись подати ці процеси передусім через призму народження нової України, я водночас прагнув передати відчуття зародження нового світового порядку, що намітилося у світовій геополітиці в ті незабутні роки і стало панівним нині, на початку нового століття.

Я прагнув бути об'єктивним. Називаючи окремі імена і даючи характеристику учасникам подій, я ставив собі за мету говорити насамперед про їхню діяльність, а вже потім висловлювати свої особисті враження з того чи іншого приводу. Знаючи, що характеризувати інших — річ невдячна, я, проте, не міг уникнути таких моментів, оскільки, повторюю, в політиці все починається з людини.

Подумки я писав цю книгу вже давно. Я йшов до неї, як до певного морального і професійного бар'єра, що дасть мені можливість розставити крапки над «і», сказати нарешті всі ті «так» і «ні», які я не міг сказати раніше у зв'язку зі специфікою ди-

пломатичного фаху. В основу книги лягли багатолітні спогади і враження, які зберігає моя пам'ять, а також документи мого особистого архіву, які за багато років вирости у достатньо об'ємний паперовий масив. Гадаю, головне в цій книзі — висновки, які я намагався робити в кінці кожної глави. Мабуть, з цієї причини найдорожчою є для мене остання глава — «В течії світового розвитку». Її я бачу як підсумок усієї книги і висновок з усіх дванадцяти років присутності незалежної України на міжнародній арені.

Писалася ця книга не тільки за робочим столом, але й у літаках, готелях і аеропортах під час відряджень. Кожна вільна хвилина, яку за останній рік дарувала мені доля, клалася на вівтар цієї книги, оскільки я знав: якщо я її не напишу, то залишусь боржником не тільки перед самим собою, але й перед своїм народом. Нині я виношу свою роботу на суд моїх співвітчизників. Прошу сприймати її не просто як звіт, а як знак того, що саме Ви, мої співвітчизники, були початком і кінцем, альфою і омегою всіх моїх років, проведених у дипломатії та політиці.

Перші кроки

Україна кінця вісімдесятих була в моєму сприйнятті плавильним котлом, в якому вирувала ціла нація і який міг або вибухнути, або потроху згаснути, як це не раз траплялося в нашій історії. Проте історія готувала нам третій шлях, найбільш відповідальний і складний — шлях формування власної держави. Я далекий від того, щоб змальовувати події серпня 1991 року як українську народну революцію, але те, що наша незалежність була історично вистражданою, це, на мою думку, не підлягає сумніву.

Події, які нам, українцям, довелося пережити в ті незабутні дні, трапляються в історії народів раз на кількасот років. Їх зовнішня сторона виглядала досить просто: несподівано для багатьох пружина історії розпрямилася і відчинила перед Україною двері до незалежності. Але, на мою думку, це той випадок, коли зовнішня сторона речей дещо відрізняється від їхньої істинної суті: пружина історії, яка з видимою легкістю розпрямилася в серпні 91-го року, стискала десятиками поколінь українців, їх прагненнями і нереалізованими мріями, натхненням швидкоплинних перемог і болем вікового безсилля та забуття. Порівняно з поколіннями наших предків нам випала відносно легка і щаслива доля — увійти у двері незалежності. Я щасливий, що ми не забарилися скористатися з цієї можливості, хоча ніхто ніколи не давав нам гарантій того, що незалежність буде легкою прогулянкою. Найголовніше і найскладніше починалося далі.

Зміст

Дипломатія і Україна	6
Передмова	9
Слово подяки	11
ВСТУП	15
Глава 1. ПЕРШІ КРОКИ.....	20
Глава 2. ПОВЕРНЕННЯ НА КАРТУ ЄВРОПИ.....	63
Глава 3. ООН: ПОЛІТИКО-ДИПЛОМАТИЧНИЙ КРАТЕР	140
Глава 4. VIVE LA FRANCE!.....	192
Глава 5. США: СПІЛКУВАННЯ З ГУЛЛІВЕРОМ	239
Глава 6. ЯДЕРНИЙ БАР'ЄР	338
Глава 7. УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКІ ЛАБІРИНТИ	402
Глава 8. ПОЛЬСЬКІ ЗРАЗКИ Й УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ.....	499
Глава 9. ДО НАТО: ТРАНСФОРМАЦІЯ СТЕРЕОТИПІВ	541
Глава 10. У ТЕЧІЇ СВІТОВОГО РОЗВИТКУ	569
SUMMARY	590